

תקנת החדש של רבן יוחנן בן זכאי

איסור 'חדש' ומשמעותו
חשיבותה של מנחת העומר
היתר החדש לאחר חורבן בית המקדש
סוגיית הגמרא
תקנתו של רבן יוחנן בן זכאי
חידושו המקורי של רבן יוחנן בן זכאי
השגתו של רבי יהודה
הסיפא של המשנה
סוגיות מסכת ראש השנה וסוכה
מסקנותיה ההלכתיות של הסוגיה
לסיום

איסור 'חדש' ומשמעותו

במסגרת הציווי על הבאת עומר ראשית הקציר מנחה לה' אומרת התורה (ויקרא כג, יד) 'ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, עד הביאכם את קרבן אלהיכם'... ציווי זה ידוע בתלמוד ובספרות ההלכה בשם איסור 'חדש', הכולל איסור אכילת חמשת מיני דגן - חיטה, שעורה, שיבולת שועל, כוסמין ושיפון מן התבואה החדשה². על טעמי מצות קרבן העומר ואיסור חדש אומר ספר החינוך, שמכיון שהתבואה היא עיקר מזונו של האדם, מן הראוי שזכור את חסדי ה' ונביא קרבן לה' מן התבואה החדשה לפני שיתר לנו ליהנות ממנה³.

בארץ ישראל של תקופת המשנה הייתה לאיסור חדש משמעות רבה. כלכלתה של הארץ התבססה על התבואה הגדלה בה, ורק לעתים נדירות נעזרו ביבוא חיטה מחו"ל.

1 משנה מנחות י, ה ועוד; רמב"ם מאכלות אסורות י, א-ב.

2 אם לא השרישו לפני הקרבת העומר. מנחות שם משנה ז.

3 מצוה שב [קרבן העומר]: 'משרשי המצוה, כדי שנתבונן מתוך המעשה החסד הגדול שעושה ה' ב"ה עם בריותיו לחדש להם שנה שנה תבואה למחיה, לכן ראוי לנו שנקריב לו ב"ה ממנה למען נזכור חסדו וטובו הגדול טרם נהנה ממנה. ומתוך שנהיה ראויין לברכה בהכשר מעשינו לפניו, תתברך תבואתינו, ויושלם חפץ ה' בנו, שחפץ מרוב טובו בברכת בריותיו'. ובמצוה שג [איסור חדש]: 'משרשי המצוה, לפי שעיקר מחייתן של בריות היא בתבואות, ועל כן ראוי להקריב מהן קרבן לה' אשר נתנם טרם יהנו מהן בריותיו, וכעין מה שאמרו ז"ל בדומה לזה כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל. וכל זה להכשיר עצמינו שנהיה ראויין לקבל מטובו וכו'.

במהלך החורף הלכו והתרוקנו יתרות התבואה והקמח מקציר השנה שעברה, והייתה ציפיה, ולפעמים אפילו היה 'רעב', לתבואה החדשה. המצב היה חמור במיוחד בשנת השמיטה ובשנה שלאחריה. עיבור השנה היה גורם להארכת איסור החדש בחודש נוסף; לכן נמנעו מלעבר את השנה במוצאי שביעית, כאשר הרעב לתבואה החדשה היה מילא גדול עוד יותר⁴.

איסור 'חדש' הוסיף להעסיק את פוסקי ההלכה גם במשך תקופת הגלות ועד לזמננו. הדיונים התמקדו בשאלות המעשיות - האם איסור חדש תקף גם בחו"ל, והאם הוא נהג גם בתבואה של נוכרים. שאלות אלו קיבלו מימד חדש בתקופה המודרנית, כאשר ברבים מאזורי הגידול של התבואה בעולם, כגון צפון רוסיה וקנדה, ובחצי הכדור הדרומי ארגנטינה, דרום אפריקה ואוסטרליה, זריעת התבואה נעשית בדרך כלל אחרי ט"ז בניסן, שהוא היום הקובע לגבי התרת איסור החדש; אולם נושא זה לא יידון כאן⁵. המאמר הנוכחי יכלול עיון תלמודי-היסטורי שימתמקד באיסור חדש כפי שנהג בארץ ישראל בתקופת המשנה, בזמן הבית ולאחר החורבן, ובתקנתו של רבן יוחנן בן זכאי בנושא זה.

חשיבותה של מנחת העומר

רבים הם קרבנות הציבור והיחיד, אך שונה ומיוחדת היא מנחת העומר מכל הקרבנות. איסור החדש הוא בתוקפו 'עד הביאכם'; לפי פשט הכתוב הקרבת מנחת העומר היא המתירה את איסור החדש, ומאפשרת לכל ישראל לאכול מן התבואה החדשה. שום קרבן לא היו מצפים לו כל ישראל ולא היו תלויים בו כמנחת העומר⁶, והדיה של ציפיה זו עולים מן המשנה (מנחות י, ה): 'משקרב העומר הותר החדש מיד... משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוק ירושלם שהוא מלא קמח וקלי'... איסור החדש והתרתו נידונים במשנה בפרוטרוט במסגרת הדין על מנחת העומר⁷.

היתר החדש לאחר חורבן בית המקדש

שנינו במנחות (י, ה): 'משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור. אמר רבי יהודה, והלא מן התורה הוא אסור, שנאמר עד עצם היום הזה; מפני

4 תוספתא סנהדרין ב, ה; גמ' סנהדרין יב, א.

5 בעניינים אלו עי' בשו"ע או"ח סי' תפט סע' י במשנה ברורה ובבה"ל ד"ה 'אף בזמן הזה'. ועי' בהרחבה באנצ"ל כרך יב בערך 'חדש' עמ' תרכב-תרמה. ועי' גם בספרו של י"מ תא-שמע 'הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1000-1350' (ירושלים תשנ"ו) פרק יב.

6 למעט אולי שעיר המשתלח שכפרת כל ישראל תלויה בו (משנה יומא ו, ד).

7 שם פרק י וגמ' מנחות דף סח. ועי' גם בגמ' ר"ה דף ל וסוכה דף מא (וראה להלן).

מה הרחוקים מותרין מחצות היום ולהלן - מפני שהן יודעין שאין בית דין מתעצלים בו'.
איסור החדש נוהג 'בכל מקום ובכל זמן... בין בפני הבית בין שלא בפני הבית'⁸.
עם חורבנו של בית שני וביטול הקרבת מנחת העומר נשאלה מיד השאלה, כיצד ניתן להתיר את איסור החדש ללא הקרבת העומר? המשנה לא דנה ישירות בשאלה זו, אלא מציינת שרבן יוחנן בן זכאי, גדול הדור, התקין 'שיהא יום הנף (ט"ז בניסן, יום שני של פסח, יום הנפת והקרבת העומר) כולו אסור', אך אין הסבר כיצד פוקע האיסור ללא הקרבת מנחת העומר.

סוגיית הגמרא

הגמרא (מנחות דף סח) נדרשת לשאלת פקיעת איסור 'חדש' ללא הקרבת העומר, ומציגה על בסיס הכתובים שני פתרונות.

בפסוק קיימת סתירה לכאורה: 'ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, עד הביאכם את קרבן אלוקיכם'. שני הזמנים שבפסוק אינם זהים ואינם חופפים, אחד תלוי ביום ואחד תלוי בקרבן! רב ושמואל מיישבים את הסתירה בכך שהפסוק מתייחס לשני מצבים, שתי תקופות: בזמן שבית המקדש קיים - קרבן העומר מתיר את איסור החדש; בזמן שאין בית המקדש קיים - עצם היום מתיר את החדש. לדעתם של רב ושמואל הביטוי 'עצם היום' בא למעט את הלילה, ורק בבוקר, כאשר 'האיר המזרח', פוקע איסור החדש. ר' יוחנן וריש לקיש מיישבים את הסתירה באופן אחר - המועד הקובע הוא תמיד 'עצם היום' (=האיר המזרח), גם בזמן שבית המקדש קיים; הבאת קרבן העומר היא 'למצוה' בלבד, ואינה מעכבת את היתר אכילת החדש⁹.

תקנתו של רבן יוחנן בן זכאי

חורבן המקדש וירושלים הביא למשבר נורא בכל תחומי החיים, והציב שאלות קשות גם בפני ההנהגה התורנית. רבן יוחנן בן זכאי היה האיש שעמד בראש העדה, ובין השאר גם תיקן תקנות שונות שנועדו, בראש וראשונה, לבצר את סמכותם של הנשיא והסנהדרין, וגם לתת מענה לבעיות הלכתיות שהתעוררו בעקבות החורבן. רוב תקנות ריב"ז נמצאות במסכת ראש השנה, שכן רוב התקנות שהגיעו לידיעתנו קשורות לנושאים של לוח השנה, שהם בסמכותם הבלעדית של הנשיא והסנהדרין שבארץ ישראל (ר"ה פ"ד משניות א-ד). תקנתו בעניין איסור חדש קובעת שבזמן

8 רמב"ם מאכ"א י, ב.

9 בפירוש 'למצוה' כתבו התו' במנחות סח, א ד"ה 'והא' שיש מצות עשה להקריב את מנחת העומר, אבל אין איסור לאו של חדש; אך קודם בדף ה, ב ד"ה 'האיר' כתבו התו' שאין 'עשה' אלא רק 'מצוה מן המובחר'.

שאינן בית המקדש קיים יימשך אסור החדש כל אותו היום (=יום הנף), עד ליל י"ז בניסן. מכאן ניתן לדייק שבאופן עקרוני צריך היה איסור חדש להסתיים קודם לכן, אבל לא הוזכר מתי. בעניין זה קבעו האמוראים הנ"ל שבאופן עקרוני פוקע איסור החדש בבוקר, כאשר 'האיר המזרח'. הצורך בתקנתו של ריב"ז מוסבר, בדומה לתקנות אחרות שלו (ביצה ה, ב) ותקנות נוספות (תענית יז, ב; בכורות נג, ב), בתקנה שבמהרה ייבנה בית המקדש, ויטעו אנשים ויאמרו אשתקד וכי לא אכלנו בהאיר המזרח? גם עכשיו נאכל בשעה זו; והם לא ידעו, שאשתקד, כשלא היה עומר - האיר מזרח מתיר, ועכשיו שיש עומר, רק הקרבת העומר מתירה את איסור החדש¹⁰.

חידושו המקורי של רבן יוחנן בן זכאי

בכל אופן, מתוך המשנה לא מובן מה היה המצב העקרוני לפני תקנתו של ריב"ז. ייתכן, ואין זה רחוק בעיני, שעיקר חידושו של ריב"ז היה בכך שדרש שכשאינן בית המקדש קיים, ואי אפשר להקריב את מנחת העומר, עיצומו של יום מתיר את החדש. אולי הייתה בידו מסורת הלכתית על כך, או שהיה זה הוא שדרש את הכתוב 'עד עצם היום הזה' ולמד מתוך כך ש'האיר המזרח מתיר'¹¹. ניתן לשער שבמשך מאות שנים לא קרה שהתבטלה הקרבת העומר¹², וייתכן שההלכה המקורית נשתכחה עד שבא ריב"ז וחזר וגילה אותה. ואל תתמה, שהרי אפילו לגבי הקרבת הפסח בערב פסח שחל להיות בשבת, מאורע המתרחש בתדירות הרבה יותר גבוהה, נתעלמה ההלכה מבני בתירה¹³. לכן ייחסה לו המשנה רק את התקנה 'שיהא יום הנף כולו אסור'¹⁴, אבל בעצם היה חידושו גדול ומהותי יותר: **גם כשאין מקדש יש דרך להתיר את איסור החדש - עיצומו של יום מתיר.**

10 הגמרא שם שואלת, שלפי דעתם של ר' יוחנן ור"ל שגם בזמן המקדש 'האיר המזרח' מתיר את איסור החדש והבאת העומר אינה אלא 'למצוה', למה היה צורך בתקנתו של ריב"ז? ומכח קושיה זו פירש רב נחמן בר יצחק את שיטת ריב"ז כמתאימה לשיטת ר' יהודה, ועי' בתו' סח, ב ד"ה בשיטת. מעניין לציין שבספרות המחקר לא זכתה תקנת החדש של ריב"ז לתשומת לב מפורטת, ולא הובהרה חשיבותה, ראה גדליהו אלון, תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד (הקיבוץ המאוחד תשי"ב) עמ' 67.

11 ולפי זה נצטרך לומר גם כאן, כפי שמתרצת הגמ' להלן, 'מאי התקין - דרש והתקין'.

12 גם בימי בצורת טרחו לקצור ולהביא את השעורים למנחת העומר ממקומות רחוקים כגגות צריפין וכד', עי' במשנה מנחות י, ב.

13 על תדירותו של ערב פסח שחל בשבת ראה מה שכתב הרב שלמה גורן, "ערב פסח שחל להיות בשבת", תורת השבת והמועד, עמ' 155-167.

14 על משמעותה של תקנה זו נחלק ר' יהודה במשנה. גם על תקנות אחרות של ריב"ז התעוררו מחלוקות בין תנאים (משנה ראש השנה ד, א) ואמוראים (גמ' ראש השנה לא, ב).

השגתו של רבי יהודה

רבי יהודה חולק לכאורה על דינו של ריב"ז, או, לפי תירוצו של רב נחמן בר יצחק, על המשמעות של תקנת ריב"ז כפי שהובנה ע"י התנא קמא של משנתנו. הגמרא מסבירה לפי רנב"י שרבי יהודה הבין בדעתו של ת"ק שריב"ז **התקין** שיהא יום הנף כולו אסור **מדרבנן**, והנכון לדעתו שריב"ז **דרש** ('דרש והתקין') את לשון הכתוב 'עד עצם' בדרך של 'עד' - ועד בכלל, ולפי זה איסור החדש עודנו בתוקפו **מדאורייתא** כל יום הנף, עד ליל י"ז בניסן. זאת אומרת שלפנינו מחלוקת שהתעוררה לאחר כמה דורות בין תנא קמא של משנתנו לבין רבי יהודה בהבנת תקנתו של ריב"ז בנושא החדש. לדעתו של רבי יהודה אין זו 'תקנה' במשמעות הרגילה אלא 'דרשה', לימוד של דין תורה מלשון הפסוק. היסוד לשיטתו של רבי יהודה נעוץ בהבנת לשון הכתוב **עד עצם היום הזה**. לפי הבנתו של תנא קמא ביטוי זה משמעותו עד שיגיע היום - האיר המזרח, וכך הבינו רב ושמואל וגם ר' יוחנן וריש לקיש את דעתו של ריב"ז; לעומת זאת, סבור רבי יהודה ש'עד' - ועד בכלל¹⁵, וכל יום ט"ז בניסן - יום הנף - נוהג בו עדיין איסור חדש מן התורה.

הסיפא של המשנה

בסיפא חוזרת המשנה לעניין 'הרחוקים' שנידון כבר ברישא: 'מפני מה הרחוקים מותרין מחצות היום ולהלן? מפני שהן יודעין שאין בית דין מתעצלים בו'.

מה באה סיפא זו ללמד? מסתבר שהיא המשך דבריו של ר' יהודה, ומקומה במשנה מעיד על כך. כי לכאורה היה מקום לפרש שהמונח **עצם היום** הוא חצות היום, וחצות היום מתיר את איסור החדש אפילו אם לא קרב העומר, ולכן הרחוקים מותרים מחצות היום. פירוש זה בא ר' יהודה לשלול - אין ל'חצות היום' תפקיד בעצם התרת החדש, אלא רק חזקה שאפשר לסמוך עליה שכאשר הגיע חצות היום כבר קרב העומר 'מפני שהן יודעין שאין בית דין מתעצלים בו'. רבי יהודה מרגיש צורך להדגיש זאת מכיון שהוא הביא את פירושו שלו לביטוי 'עד עצם היום' - 'עד ועד בכלל', הכולל את יום הנף כולו¹⁶.

15 כמה אחרונים התלבטו אם יש מכאן הכרעה המחייבת לפסוק בכל מקום 'עד' - ועד בכלל; ואכמ"ל.

16 אין זה משולל בסיס לפרש את 'עצם היום' כחצות היום, שהרי כך פירש רש"י (דברים לב, מח) מן הספרי (פ, מז): בשלושה מקומות נאמר בעצם היום הזה: נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו', במראית אורו של יום. לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך, אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה, ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה. אמר הקב"ה, הריני מכניסו בחצי היום, וכל מי שיש בידו כוח למחות יבוא וימחה. במצרים נאמר בעצם היום הזה

ואם תקשה, אם כן, מדוע באמת מפרש רבי יהודה שיום הנף כולו אסור? צריך לתרץ ולומר שרבי יהודה הבחין בין 'בעצם היום הזה' ל'עד עצם היום הזה'¹⁷.

סוגיות מסכת ראש השנה וסוכה

במשנה ראש השנה (ד, ג) וסוכה (ג, י) מובאות יחד שתיים מתקנותיו של ריב"ז: ... 'משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש, ושיהא יום הנף כולו אסור'. סוגיות הגמ' בר"ה וסוכה מקבילות וזהות. הגמ' בהן שואלת למה צריך היה ריב"ז לאסור את החדש כל היום, לכאורה די היה לגזור עד חצות. ומתרתצ בשני אופנים: א. החשש הוא שבית המקדש ייבנה, ואז איסור החדש אינו פוקע ב'האיר המזרח' אלא רק לאחר הקרבת העומר, ואם המקדש ייבנה בט"ז או בט"ו בניסן ולא יספיקו להקריב את העומר לפני חצות הבריות יטעו ויחשבו שהאיר המזרח מתיר כמו אשתקד¹⁸. ב. רב נחמן בר יצחק מתרץ שריב"ז

הוציא ה', לפי שהיו מצרים אומרים בכך וכך, אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחים אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם. אמר הקב"ה, הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כוח למחות יבוא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה, לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך, אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו, אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו. אמר הקב"ה, הריני מכניסו בחצי היום וכו'.

17 ועי' רש"י מנחות ה, ב, ד"ה 'האיר מזרח' דט"ז בניסן מתיר החדש, דכתיב עד עצם, ומתרגמינן 'עד בכרן', ובכרן היינו מראית היום, דכתיב 'תרשיש שוהם ישפה', ומתרגמינן 'כרום ימא', שמראיתו דומה לים. כאן נזהר רש"י לפרש 'מראית היום' ולא 'חצי היום', בהתאם למונח 'האיר המזרח'. ועיין בהערות של רח"ד שעוועל במהדורתו לפירוש הרמב"ן לתורה ויקרא כג, כח בשם שד"ל על פירוש 'בכרן'. ועי' רמב"ן בפירושו לתורה על ויקרא כג, כח בביאור הביטוי 'בעצם', וגם נדרש לשאלה מדוע השתמשה התורה במונח 'עצם היום הזה' בהקשר להלכות מיוחדות - ביחס לאיסור חדש (ויקרא כג, ד), ביחס לחג השבועות (שם, שם, כא), וביחס ליום הכיפורים (שלוש פעמים - שם, שם, כח; כט; ל): ... "והנה לא הזכיר בעצם היום הזה בשבת ולא במועדים רק בחג השבועות וביום הכפורים, וכן באיסור החדש אמר עד עצם היום הזה. והנראה בטעם הדבר, כי בעבור שאמר בשבועות מיום הביאכם את עומר התנופה וגו' תספרו חמישים יום, יאמר והקרבתם מנחה חדשה ממושבותיכם תביאו וגמר העניין, והאריך לצוות בקרבנות, הוצרך לומר וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש, כי גוף היום הוא קדוש ואסור בעשיית מלאכה ואיננו תלוי בעומר ולא בקרבנות. וכן ביום הכפורים, מפני שאמר (פסוק כז) ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה', ובפרשת אחרי מות תלה עוד הכפרה בקרבנות ובשעיר המשלח, מפני כן הוצרך לומר וכל מלאכה לא תעשו בגוף היום הזה כי יום כפורים הוא בגופו לכפר עליכם מלבד כפרת הקרבנות. וכן עד עצם היום הזה בחדש, עד גוף היום הזה שהוא יום הביאכם את קרבן אלהיכם, שאפילו לא יבוא הקרבן המצוה נוהגת בגוף היום הזה, להיות החדש אסור לפניו ומותר לאחריו".

18 ויש לדייק מלשון הגמ' 'השתא דאיכא עומר, עומר מתיר' שסוגיה זו היא כרב ושמואל, ולא כר'

נוקט בשיטת רבי יהודה, שכל היום אסור מדאורייתא (ולא מחשש 'מהרה ייבנה...'), וריב"ז לא 'התקין' שמשמעותו גזירה מדרבנן, אלא 'דרש והתקין', כלומר דרש ופירש את הפסוק שבתורה, ולימד שאיסור חדש נמשך מדאורייתא עד סוף יום ט"ז¹⁹. אין בסוגיה כאן, במסכת ראש השנה, מסקנות הלכתיות.

מסקנותיה ההלכתיות של הסוגיה

טבלה 1. סיכום הלכתי של הסוגיא.

רבי יהודה	תנא קמא	
	ר' יוחנן וריש לקיש	רב ושמואל
האיר המזרח מתיר	האיר המזרח מתיר	העומר מתיר

בזמן הזה האיר המזרח מתיר* האיר המזרח מתיר* יום ט"ז כולו אסור מן התורה

* אבל יום ט"ז אסור כל היום מדרבנן מתקנת ריב"ז

יוחנן וריש לקיש שהבאת העומר היא רק 'למצוה'.

19 גם בסוגיה במנחות בא רב"י לתרץ את הצורך של ריב"ז לאסור כל היום (ושם הוא המתרץ היחיד), אבל במנחות הקושיה הייתה רק אליבא דר' יוחנן ור"ל שלדעתם האיר המזרח מתיר גם בזמן המקדש והעומר בא רק 'למצוה'; ואילו בר"ה הקושיה היא אפילו לדעת רב ושמואל; עי' בתו' מנחות סח, ב ד"ה 'בשיטת' שהעירו על כך. וצ"ע, למה צריך היה רב"י להביא תרוץ אחר? וניתן לומר שרב"י לא הסתפק בתירוץ הראשון (מהרה ייבנה...) מכיון שאיננו מכסה אלא את האפשרות שיספיקו להביא את העומר לפני סוף יום ט"ז, אבל אם לא יספיקו יישאר החדש עדיין באיסורו; וזוהי שיטת המנחת חינוך, ראה להלן. ועי' ברבינו חננאל (ראש השנה ל, ב) שהגמ' מניחה שעל כל פנים עד סוף יום ט"ז יספיקו להקריב את העומר. וז"ל '...ושמא לא יספיקו להקריב העומר אלא סמוך לשקיעת החמה, ומאחר שנבנה הבית אסורין כל ישראל לאכול חדש ואינן מותרים בו אלא אחרי הקרבת העומר'. ברור על כל פנים שתקנת ריב"ז מכסה רק את האפשרות שיספיקו להקריב את העומר לפני סוף יום ט"ז בניסן. אבל מה קורה אם באמת, מסיבות כל שהן, לא הקריבו עומר בשנה מסוימת, מה יקרה לתבואה באותה שנה? לכאורה דין תבואה זו כתבואה שנזרעה אחר העומר שאסורה עד שגייע העומר הבא, כמשנה דלקמן (מנחות י, ז) '...אם השרישו קודם לעומר - עומר מתיר, ואם לאו אסורין עד שיבוא עומר הבא'. ובאמת, לכך נוטה דעתו של בעל מנחת חינוך מצוה שג א.ג. אבל בעל 'שאגת אריה' (דיני חדש סי' ו ד"ה ומסתייע; טורי אבן ראש השנה ז, ב ד"ה מידי, ובאבני שהם ד"ה היכן) סבור שגם אם לא הביאו עומר איסור חדש פוקע מאליו בסוף יום ט"ז. ועיין בהערה ט למנ"ח שם שהביא מקורות המצביעים שיש בזה מחלוקת ראשונים.

טבלה 2. פסק ההלכה למעשה של אמוראי בבל בחו"ל.

הנמקה	מועד היתר אכילת חדש	החכמים
חדש בחו"ל אסור מדרבנן ואין צורך לחשוש לספיקא דיומא	ט"ז בערב, אור לי"ז	רב פפא ורב הונא
חדש בחו"ל אסור מן התורה [ולכן צריך לחשוש לספיקא דיומא עד י"ז בבוקר] אבל איסור כל יום ט"ז הוא מדרבנן מתקנת ריב"ז ואין צריך לחשוש לספיקא דיומא	י"ז בבוקר	רבנן דבי רב אשי
חדש בחו"ל אסור מן התורה ולפי ר' יהודה איסור כל יום ט"ז הוא מן התורה ולכן צריך לחשוש לספיקא דיומא ולאסור גם את יום י"ז כולו	י"ז בערב, אור לי"ח	רבינא

הטבלאות מסכמות את הסוגיה במנחות על מסקנותיה ההלכתיות. בגמרא אין התייחסות ישירה לפסק ההלכה במחלוקת האמוראים על היתר החדש בזמן המקדש, אבל יש התייחסות להיתר החדש בזמן הזה, בחו"ל; ושלוש דעות בדבר [טבלה 2].

במחלוקת שבין רב ושמואל לר' יוחנן וריש לקיש [טבלה 1] ראוי היה לכאורה לפסוק כר' יוחנן, שבדרך כלל הלכה כמותו כנגד רב ושמואל. אבל דעתו של ר' יהודה אינה מתאימה לדעתו של ר' יוחנן²⁰. ואכן, הרמב"ם שפסק כר' יהודה פסק במקרה זה כרב ושמואל, שבזמן המקדש העומר מתיר²¹.

מן הגמרא אנו רואים שלא הייתה הסכמה בין האמוראים כיצד לפסוק במחלוקת שבין תנא קמא לר' יהודה [טבלה 2]. רבנן דבי רב אשי פסקו כתנא קמא שהאיסור ביום ט"ז הוא מדרבנן, מתקנת ריב"ז. אבל דעתו של רבינא, שניתן לראות בה מסקנת

20 כפי שהעירו תוס' מנחות סח, ב ד"ה 'בשיטת'.

21 גם בשאגת אריה שם ד"ה 'ולענין' צידד לפסוק כרב ושמואל.

הסוגיה, היא שהלכה כר' יהודה, ויום הנף אסור כולו מן התורה²². למעשה פסקו הר"ף (פסחים כח, א מדפי הר"ף), הרא"ש (פסחים פרק עשירי הלכה מב) והרמב"ם (מאכלות אסורות י, ב) כרבינא, ואסרו לאכול מן החדש עד י"ז בערב, אור ל"ח. וזה לשון הרמב"ם: "... וכל האוכל כזית חדש קודם הקרבת העומר לוקה מן התורה בכל מקום ובכל זמן, בין בארץ בין בחוצה לארץ, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. אלא שבזמן שיש מקדש משיקרב העומר הותר החדש בירושלם, והמקומות הרחוקין מותרין אחר חצות שאין בית דין מתעצלין בו עד אחר חצות. ובזמן הזה, במקומות שעושין שני ימים החדש אסור כל יום שבעה עשר בניסן עד הערב, מדברי סופרים". הרמב"ם פסק כדעת רב ושמואל, ולא כדעת ר' יוחנן ור"ל שהקרבת העומר היא למצוה בלבד. אבל בזמן שאין מקדש הלך הרמב"ם בעקבות רבינא, ופסק כר' יהודה שחדש אסור מן התורה כל יום ט"ז, ובחו"ל יש לחשוש גם לספיקא דיומא ולנהוג באיסור חדש עד אור ל"ח בניסן²³.

לסיום

לנושא איסור החדש היבטים רבים, הלכתיים ורעיוניים, עיוניים ומעשיים. ביחוד רבו הדיונים בעידן המודרני בשאלות שיש להן חשיבות מעשית רבה גם בימינו - באיזו מידה נוהג איסור חדש גם בחוץ לארץ ובתבואה של נכרים. אולם אנו בחרנו לדון באופן ניהוגו של איסור החדש בזמן המקדש, ובשינויים שחלו בו אחר החורבן, עסקנו בשיקולים ההלכתיים שהעלו האחרונים, ובעיקר השתדלנו להבין ולהבהיר את משמעות תקנתו של רבן יוחנן בן זכאי 'שיהא יום הנף כולו אסור'.

22 ולגבי הפסק של רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע [טבלה 2], לא ברור אם דעתם כתנא קמא או כר' יהודה, ראה בשאג"א שם ד"ה 'תו' שדן בכך

23 בהגהות הרמ"ך על הרמב"ם שם תמה על פסק הרמב"ם, וטען שמן הראוי לפסוק כפשוטה של הסוגיא ודלא כרנב"י, כלומר כתנא קמא, ותקנת ריב"ז לאסור את החדש כל יום ט"ז היא מדרבנן; וזה כדעתם של רבנן דבי רב אשי.